

Bir Yazılı Anlatım Türü Olan İlaç Prospektüslerindeki Dil ve Anlam Sorununa Alan Araştırması Yöntemiyle Eleştirel Bir Bakış

A Critical View at the Language and Meaning Problem in the Medicine Prospectuses Considered as Written Narrative Through Field Study Method

Mustafa YAĞBASAN - İhsan KURTBAŞ

Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Uzman, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Dil, en öz anlatımıyla bir bildirim aracıdır. Yazılı anlatım ise; bir dili belirlenmiş kurallara uygun, sade, duru, anlaşılır ve okunaklı bir şekilde yazarak kullanmaktır. Bu bağlamda, birçok meslek kuruluşu ile çevresi (halk), değişik terimleri kullanan iki ayrı dünyadır. Bu iki dünyanın konuşup yazdığı dil birbirinden farklıdır. Araştırmanın ana temasını oluşturan "prospektüs" Fransızca (prospectus) kökenli bir kelime olup; "Tarife, tanıtım, bir şeyden nasıl yararlanacağıyla ilgili bilgiler vermek için yazılmış tanıtma yazısı" anlamına gelmektedir. Prospektüsler yazım formatları, referanslar ve kullanılan terminolojilerden dolayı (seviye-düzey, barrier-engel, geri alım-feedback) amacına hizmet edememektedir. Diğer bir ifade ile; prospektüsler her ne kadar alan bilgilerini doğru olarak içerseler de, mesleki (tıbbi) bir terminoloji ile kaleme alınmış olmaları, bu metinleri anlaşılmasız kılmaktadır. Haklin sağlığı ile doğrudan ilintili olan prospektüslerdeki bu sorunu bilimsel verilere dayalı olarak tespit etmek ve ilaç kullanıcılarının prospektüsleri anlamada karşılaştıkları dilsel ve iletişimsel zorlukları ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışma, bir anket uygulaması ile desteklenmiş ve önemli bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Yazılı Anlatım, Terminoloji, Prospektüs.

Abstract

Language is at its most essential definition, a means of communication. Written narrative is to use a language in a form suitable to the rules, plain, pure, understandable and legible manner. In this context, many job institutions and their environment (public) are two different worlds that use different terms. The languages that these two worlds speak and write are different from each other. "Prospectus" that form the main theme of the research is a French word (prospectus) and it means "definition, information and an informative writing written for giving information related to how one can utilize from something". Due to writing formats, references and the terminology used, prospectuses cannot serve their aims (seviye-düzey, barrier-engel, geri alım-feedback). In other words, prospectuses, though they contain true field information, they become understandable because they are written by a medical terminology. This study is presented for establishing this problem in the prospectuses that is directly linked to the health of public supported by scientific data and exposing the linguistic and communicative difficulties that medicine-users confront in understanding prospectuses. It is supported by an inquiry and important conclusions are reached.

Key words: Language, Written Narrative, Terminology, Prospectus.

1. Giriş

Kısa bir kelimenin amaca hizmet ettiği yerde, asla uzun bir kelime kullanmazdım. Bu ülkede damarları "ligate" eden profesörlerin olduğunu biliyorum. Diğer cerrahlar sadece diker ve bu da pekala kanamayı durdurur.

Oliver Wendell Holmes, Sr.

(Kaynak:<http://journals.tubitak.gov.tr/kitap/maknasyaz/Bolum28.pdf>)

Bir bildirim aracı olan dili, insanların duygu, düşünce ve dileklerini anlatmak için kullandıkları her türlü işaretler dizgesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu anlamda sessel, yazınsal tüm göstergelerin iletişimsel bir değeri vardır. Dolayısıyla yazılı ve sözlü anlatımı dilin temel unsurları içerisinde değerlendirilmektedir. Düşünsel etkinliğin dışı vurumu olarak sözlü anlatım daha çok anlamlı ifadelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve kullanım özelliği açısından dilsel diğer araçların da katısı ile anlaşılabilirlik en az indirgenebilmektedir. Yazılı anlatım ise; bir fikrin, duygunun, düşüncenin ve görüşün ya da bir olayın en anlamlı ve çekici yanlarını, yazı yoluyla ifade etmektir ki, bir bildirim ve iletişim yöntemi olan yazılı anlatımın başarılı olabilmesi daha çok uğraşı zorunlu kılmaktadır. Özellikle sanatsal metinleri bu çabanın bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Yazınsal metinlerde iletişimsel eylemin başarılı olabilmesi bir noktada metnin duru, açık, sade ve akıcı olmasına bağlıdır. Bazı durumlarda yazılı anlatımın başarılı olmaması, anlaşılabilmesi veya hedefine ulaşamamasının nedenlerinden biri de jargon veya kullanılan teknik terminolojidir. Diğer bir deyiş ile; her meslek veya kurum kendine özgü, ancak halkın anlayabilmesinden uzak bir dil yaratmaktadır. Bu bağlamda; bir toplum içerisinde "hukuk dili", "tıp dili" vs. gibi aktif olarak kullanılan bir çok jargon ortaya çıkmaktadır. Jargon; karışık, anlamsız, acayip, yabancı görünümlü ya da ilkel biçimde kullanılmış dil şeklinde tanımlanmasının yanı sıra, belli bir amaca hizmet eden teknik terminoloji ya da özel bir grubun dili, gizemli ve çoğunlukla dolaylı, uzun cümlelerden oluşan ve bu amaçla kullanılan dil şeklinde de tanımlanmaktadır.

İkinci tanım çerçevesinde bazı meslek alanlarında kuşkusuz zaman zaman özel bir terminolojinin kullanılması zorunlu olabilir. Ancak, halkı da ilgilendiren

önemli bir konu hakkında yazılan yazılar sadece o çalışmanın öznel alanına giren veya benzer çalışmaları yapan sınırlı sayıdaki ilgililer veya uzmanlar için yazılmamalıdır. Yazılanların bir kısmını bilmek isteyen ve bunlara ihtiyaç duyabilecek daha geniş kitlelerin varlığı da dikkate alınmalıdır.

Bu araştırma kapsamında, çalışmanın çerçevesini genellikle teknik içeriğe sahip olan prospektüsler içermektedir. Kullanılan dil itibarı ile anlam sorunun yaşandığı var sayılan bu metinlerin ilgili olanların her sorusuna cevap verecek tarzda hazırlanması, ilaçla ilgili özelliklerini doğru değerlendirebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Prospektüslerin sade, anlaşılır, teknik terimlerden mümkün olduğunca uzak, sade bir vatandaşın anlayabileceği ifadelerden oluşması kuşkusuz sorunun önemli bir kısmını ortadan kaldıracaktır. Zira bu metinlerin muhatabı tıp alanından gelenlerden ziyade hasta ve hasta yakınlarıdır. Bu yaklaşımla çalışmanın ana temasını oluşturan ve Türkçe'de tam karşılığı bulunmasına rağmen ilaç kullanıcılarına, kullanılan terminoloji ve şekil açısından yabancı bir metin gibi duran "prospektüs" metinleri şekil ve içerik açısından irdelenmeye çalışılmıştır.

Ampirik araştırma tekniğine dayanan bu çalışmanın temel hipotezi; "prospektüslerde kullanılan kelimeler anlaşılmamaktadır ve tıbbi jargon kullanılmaktadır" şeklindedir ve araştırma bu hedefe dayanmaktadır. Türkçe karşılığı; "tarife, tanıtmalık, bir şeyden nasıl yararlanacağıyla ilgili bilgiler vermek için yazılmış tanıtma yazısı" anlamına gelen prospektüslerin, ilaç kullanıcıları tarafından ne kadar anlaşıldığı ve anlam açısından karşılaştıkları sorunların hangi boyutta olduğu geliştirilen alt hipotezlerle desteklenerek ayrıca sınanmaya çalışılmıştır. İlaç kullanıcılarının sağlıklarını doğrudan etkileyen ve hasta yakınlarının sıkça karşılaştıkları bir sorunun bilimsel olarak ortaya konması bu anlamda önem arz etmektedir. Sonuçlarının ilgili kurum ve kuruluşlara veri sağlayabilmesine ve mesaj niteliği taşıması da bu araştırmanın önemini ayrıca ortaya koymaktadır.

Bunun için, survey araştırma tekniği modeline göre 400 deneye anket uygulanmıştır. Bu yöntem ile ilaç kullanıcılarının prospektüsleri okuyup okumadıkları, okunan prospektüslerin ne kadar anlayabildikleri, prospektüslerin anlaşılmama nedenleri, anlaşılmasında eğitim, yaş ve sosyo-demografik gibi özelliklerin etkileri saptanmaya çalışılmıştır. Anket uygulamasının Elazığ ili merkezine sınırlı tutulması ve deneklerin en az okuma yazma bilen kişilere uygulanması, araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Elde edilen veriler frekans dağılımları ve yüzdeleri hesaplanarak ve tablolastırılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. Dil ve Yazılı Anlatım

Dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlambirimlere ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracıdır; bu sessel anlatım da, her dilde belli sayıda bulunan, öz nitelikleriyle karşılıklı bağıntıları da bir dilden öbürüne değişen ayırıcı ve ardışık birimler, başka bir deyişle sesbirimler biçiminde eklemelerdir

(Martinet 1985:13). Yani dil, yazılı ve sözlü anlatımın temeli olup, en öz anlatımıyla bir bildirim aracıdır. İnsanların duygu, düşünce ve dileklerini anlatmak için kullandıkları her türlü işaret, dilin tanımı içine girmektedir. Dil, aynı zamanda insan topluluğu içerisinde ortak anlaşma aracı sözlerin, sözcüklerin dilbilgisi kurallarının düzgün ve doğru kullanılmasıdır (Bülbül 2000:5). Bir başka tanıma göreyse dil; düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir. Dil (lanque) terimi ile, herhangi bir toplumun, ulusun bireyleri arasında anlaşma sağlayan yerleşik dizge anlatılır (Türkçe, Japonca, Bulgarca gibi). Bu dizge, anlam taşıyan belli ses bileşimlerinden, sözcük ve morfemlerden (bugünkü görüşe göre daha başka öğelerden de) oluşur. Ekmek, at, su gibi ses bileşimleri ancak Türkler, Türkçe konuşanlar için belli anlamlara sahiptirler. Sözcük adını verdiğimiz işaret, kavram ve ses yönü olan dilin kaynaşmış düşünce-ses bileşimidir; dildeki başka öğelerle ilişkili bir anlama ve anlatma birimidir (Aksan 1998: 51).

Toplumsal ve iletişimsel etkinliğin, toplum çerçevesinde yayıldığı ve dil yetisinin insanlar arasındaki iletişimi sağladığı herkesçe bilinmektedir. Toplum çerçevesi, yani "toplum", sadece insanların belli bir alan ve belli bir zaman aralığında bir arada yaşadığı görgül bir olgu değildir. Sonuçta, bunların büyük bir çoğunluğu, belki de hepsi, dil yetisini yaratır ve belli bir iletişim sağlar (Achard 1993:7).

Bu bağlamda, bu çalışmanın dil açısından ana temasını ve yazılı anlatımın iskeletini oluşturan yazı, sözlü bildirişim aracı olan dili görsel ve tek boyutlu bir düzlem içinde sunan, uzaktan bildirişim sağlamak, bildirilerin yitip gitmesini önlemek, v.b. amaçlarla kullanılan düzgü, -sözcüğün geniş anlamıyla- simgesel bir anlatım, ikincil bir dizgedir. Bir dili belli kurallar uyarınca yazma biçimine "yazım" denir. Dil ve yazı birbirinden ayrı iki göstergeler dizgesidir. Yazının biricik varlık nedeni, dili göstermektir (Berke 1982:60). Yazı, insanın kendisiyle, yakın uzak çevresiyle, kutsalları ile iletişimini sağlaması ve bunun zaman içinde denetlenmesine imkan vermesi yönünden büyük önem taşır (Ağca 2003:61).

Bu açıdan yazılı anlatım: Bir fikrin, duygunun, düşüncenin ve görüşün ya da bir olayın en anlamlı ve çekici yanlarını, yazı yoluyla ifade etmektir (Bülbül 2000:2). Yazılı anlatımın uygulama boyutunda, herhangi bir dilin harf, hece, kelime ve cümle sistemiyle ilgili ihtiyaçlarını karşılamada, bu bilgilerden yararlanması gerekir. Bir dili belirlenmiş kurallarına uygun sade, duru bir şekilde ve okunaklı olarak yazarak kullanmak, bu anlamda ele alınmaktadır (Ağca 2001:191). Bir anlatı metninde okur, her an bir seçim yapmaya zorlanır. Okuma, metinle okurun karşılaşması, metni anlaması, algılaması ve yorumlamasıdır (Yengin 1996:31). Düzgün bir yazılı anlatımda bulunması gereken birtakım unsurlar vardır: Anlatımın başarılı olabilmesi için (Bülbül 2000:52);

Duru olmalı: Kurulan cümleler, çapraşık değil, kolay anlaşılır olmalıdır. Dilde karşılığı varsa, yabancı sözcük kullanmaktan kaçınılmalıdır. Halkın benimsediği

sözcükleri yeğlenmeli ve halkın benimsemediği, dil kurallarına uymayan uyduruk sözcüklere yer verilmemelidir.

Yazılı anlatımda başarının bir başka yolu açıklıktır: Cümleler kuşkuya yer vermeyecek biçimde açık olmalıdır. Açıklık olmaz ise, ne demek istendiği anlaşılmaz. Anlatıma bu özelliği, kuşkusuz sözcüklerin kullanımı ve cümlelerin kuruluşu kazandırır.

Sade olmalıdır: Yalın anlatım sade ve doğal olmalıdır. Bunun için ele alınan olay, duygu ve düşünceler süsten, gösterişten ve yapmacıktan uzak, yalın biçimde ifade edilmeli, gereksiz ayrıntılara girilmeden verilmelidir.

Akıcı olmalıdır: Sözcük, cümle ve paragrafların birbirine kaynaşması, uyum sağlaması, akıcılığı sağlar. Akışı bozan, yazılması ve söylenmesi zor sözcüklerin kullanılmasından kaçınılması gerekmektedir.

Yazılı-sözlü anlatımların anlaşılmasının en önemli nedenlerinden bir de kuşkusuz teknik terminolojidir. Teknik terminoloji, farklı meslek kuruluşları tarafından kullanılan bir dildir. Günlük hayatta çeşitli kurum ve meslek kuruluşları yazılı ve sözlü anlatımda bu teknik terminolojiye başvurmaktadır. Bu durum bilinçsiz bir uygulama ve kullanma şekli olabileceği gibi, kuruluşların bilinçli bir çaba ile halkın denetiminden arınabilmek için [sanki kasıtlı olarak] dile anlaşılması zor terimlerin eklenmesinin bir sonucu da olabileceğini belirten Prof. Dr. Metin Kazancı, teknik terminolojinin kamu kurum ve kuruluşlarındaki varlığını şöyle açıklamaktadır: *"Meslek kuruluşları ve halk ilişkisinde ortaya çıkan ve iletişimsel ortamın yaratılmasına engel olan unsurların başında, bu çevrelerin kullandığı "dil" kullanımına dayalı sorunlar gelmektedir. Birçok meslek kuruluşu ile çevresi (halk) değişik terimleri kullanan iki ayrı dünyadır. Bu iki dünyanın konuşup yazdığı dil birbirinden farklıdır. Aynı olaylar için farklı terimler kullanırlar. Örneğin, kamu yönetiminin kullandığı dili halkın çoğunluğu anlamaz (1997:93)."*

Bu konuda ileri sürülen en geçerli sav, toplumsal sorunlar ve teknolojiye bağlı olarak ortaya çıkan "uzmanlaşma" olgusudur. Ülkemizde olduğu gibi değişik ülkelerde de meslek kuruluşlarının halktan ayrı bir dil kullanmasının en önemli nedeni, bu kuruluşların işlediği konuların grift olması ve uzmanlaşmanın önem kazanmasıdır. Okul çağlarından başlayarak kendini kamu yönetimine uyarlamaya çalışan geleceğin kamu görevlileri önce bu dili çözmeye ve anlamaya çalışırlar. Kamu kuruluşunda ilk işe başladığı zamanda yabancılık çekilen dili zamanla tüm görevliler öğrenir. Yönetimin teknik terimleri her gün en az sekiz saat beraber oldukları bu insanların ayrılmaz parçası haline gelir. Uzmanların kendi meslek alanlarıyla ilgili olarak kullandıkları, kendilerine özgü terimleri vardır. Günümüzde belirli konularda uzmanlararası bir anlama sahip terimlere gereksinim duyulur. Bunun bir zorunluluk olduğu da kabul edilir. Ancak halkın denetiminden kaçmak için sanki kasıtlı olarak konuşulan dile başkalarının anlaşılması zor terimler eklemesi adeta gelenek haline gelmiştir. Günlük, sıradan olayları yorumlamakta bile bu kelimeler sık sık kullanılır.

maktadır. Söz konusu bu durum zaten iyi işlemediği öngörülen yönetim-halk ilişkilerini olumsuz etkileyen bir başka toplumsal ve iletişimsel sorun olarak değerlendirilebilir. Özellikle yöneticilerin ve bürokratların çevreden, halktan farklı bir dil ve terimler dizisine başvurma silahını yalnız halk denetiminden kaçma, toplumdan farklılaşma, toplumsal saygınlık görme amacıyla kullanmaları, ortaya kamusal alanı temsil edenler ile halk arasındaki iletişimsizliğin belirginleştiği bir tabloyu çıkmaktadır. Yönetimin ve yöneticinin dil konusundaki bu tutumu öteki öğelerle birleştiğinde halkla arasındaki uçurumun boyutu daha da büyümektedir (Kazancı 1997:94). Bu sorun bir çok meslek ve kurumlar için de geçerlidir. Diğer bir ifade ile; her meslek veya kurum kendine özgü, ancak halkın anlayabilmesinden uzak bir dil yaratmaktadır. Bu bağlamda; bir toplum içerisinde "hukuk dili", "tıp dili" vs. gibi aktif olarak kullanılan bir çok jargon ortaya çıkmaktadır.

2.1. Yazılı Anlatımlarda Jargon

Fransızca'dan dilimize giren jargon sözcüğü; "dar bir çevreye özgü dil, argo" anlamına gelmektedir (<http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.ASP?kelime=jargon>). Geniş anlamda ise, "Jargon" kelimesinin üç anlamı vardır (<http://www.karatekin.net/kompozisyon/2anakonular>): (1) Karışık, anlamsız, acayip, yabancı görünümlü ya da ilkel biçimde kullanılmış dil, (2) Teknik terminoloji ya da özel bir grubun dili, (3) Gizemli ve çoğunlukla dolaylı, uzun cümlelerden oluşan dil.

Yukarıdaki tanımlamalar toplumsal iletişim sürecinde bu tip jargonlardan kaçınılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak ikinci anlamdaki jargon, bilimsel bir yazının bir noktada temelidir ve büyük bir olasılıkla konunun uzmanlarıncı okunacaktır. Burada, yazı dilinde kullanılan teknik terminolojinin tanıtılıp açıklanmasından ve alışılmışın dışındaki terimlerin ayıklanmasından sonra kullanılmasının daha yararlı olabileceği söylenebilir.

Kuşkusuz, zaman zaman özel terminoloji kullanılmak zorunda kalınabilir. Eğer bu terminoloji, o konudaki uygulamacılar ve öğrenciler tarafından hemen anlaşılabilirse, hiçbir sorun yok demektir. Ancak terminoloji, muhtemel okuyucu kitlesinin herhangi bir bölümü tarafından hemen tanınmıyor veya algılanmıyorsa, daha basit terminoloji kullanılmalı veya kullanılan jargon gözden geçirilmelidir. Kısacası, halkı da ilgilendiren önemli bir konu hakkında yazılan yazılar sadece o çalışmanın spesifik alanına giren veya benzer çalışmalarını yapan sınırlı sayıdaki ilgililer veya uzmanlar için yazılmamalıdır. Yazılanların bir kısmını bilmek isteyen ve bunlara ihtiyaç duyabilecek daha geniş kitleler için yazılmalıdır. Sonuçta, bu üç tip jargondan da uzak durmanın, zorunlu hallerde ise ilk ve üçüncü tanımda anlatılanlara başvurmanın daha uygun olacağı söylenebilir (<http://journals.tubitak.gov.tr/kitap/maknasyaz/Bolum28.pdf>).

2.2. Yazılı Anlatımlarda Kısaltmalar

En etkin, en verimli ve en işlevsel yazı, sözlü dilin seslerini en dolaysız biçimde yansıtabilen, ilkece her sesbirimine bir yazı birim ayırabilen yazıdır (Berke 1982:60). Fakat; yazılı anlatımda bazen ifade tekrarlarından kaçınmak, anlatımı kolaylaştırmak veya yer kazanmak için sıkça kısaltmalar kullanılabilir. Kısaltmaların kullanılması ise bazı önemli noktaların göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Özellikle aşağıda başlıklar halinde verilen hususlar önem kazanmaktadır (<http://www.karatekin.net/kompozisyon/2anakonular%5Cbae.html>): 1- Başlıklarda kısaltma kullanılmamalıdır, 2- Kısaltmalar standartlara uymalıdır, 3- Kısa özetle kısaltma kullanılmamalıdır, 4- İyi kullanılmış bir kısaltma, okuyucuya yardımcı olmalıdır, 5- Yalnızca birkaç kez kullanılan bir terimin kısaltmasına gerek yoktur, 6- Yazıda kullanılan kısaltmalar giriş ya da malzeme ve yöntemler bölümünde ayrı bir paragraf olarak verilmelidir.

2.3. Prospektüs Kavramı ve Prospektüslerde Kullanılan Terminoloji Eleştirel Bir Bakış

Birey dünyayı en sağlıklı biçimde kendi diliyle algılar ve anlatır. Dolayısıyla bir olguyu düşünceden düşünceye götüren, üretken yapan, içsele dönüştüren öteki diller değil, öncelikle kendi dilidir. İnsan, sözcükleri seçerken ve tümceleri kurarken, düşünceye yön veren kalıpları da oluşturmaktadır. Bu kalıplar içindeki gizli mantık, zihnine biçim verir. Bir toplumun dilinin açık ve anlaşılır oluşu, o toplumu düşünce yaratımına götürür. Ancak, anadili yaratma gücü bakımından gelişen bir toplumun insanlık adına bir uygarlık oluşturabilmesi mümkün olabilmektedir (<http://www.metu.edu.tr/home/wwwadt/images/images/dusunce.pdf>). Bu yaklaşımla çalışmanın ana temasını oluşturan ve Türkçe'de tam karşılığı bulunmasına rağmen ilaç kullanıcılarına, kullanılan terminoloji ve şekil açısından yabancı bir metin gibi duran "prospektüs" kelimesinin irdelenmesi gerekmektedir. Prospektüs; Fransızca prospectus kelimesinden gelmektedir ve: "Tarife, tanıtım, bir şeyden nasıl yararlanacağıyla ilgili bilgiler vermek için yazılmış tanıtım yazısı" anlamını içermektedir (<http://tdk.org.tr/tdksozluk/Sozbul.ASP?kelime=Prospekt%FCs&submit=Ara>). Bu kelime Türkçe tanıtım, tarife sözlerinin karşılığıdır. Ancak toplumuzda; "ilaçların tanıtımlarını okumak", "kullanmadan önce tarifeyi okuyunuz" gibi ifadelerle rastlanmamaktadır (<http://membres.lycos.fr/cpehli-vanoglu/yukleme/yabanci%20kelimelere%20karsiliklar.pdf>).

Türkiye'de, ilaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü tarafından ilaç kullanıcılarının prospektüsleri anlamada karşılaştıkları problemleri; prospektüs yazım formatı, referans kullanımı ve terminoloji (seviye-düzye, barier-engel, geri alım-feedback) konularından kaynaklandığını tespit ederek, bu çerçevede ilaç ruhsatında, prospektüslerin iç/dış ambalajlarında ve ilgili diğer materyallerde de yer almak koşulu ile, 2556 terimde (kelimede) belirgin bir standardizasyona gidilmesini uygun bulmuştur (<http://www.saglik.gov.tr/extras/birimler/iegm/standarterim.pdf>). Bu terimlerin bir bölümü Türkiye'nin 1993'den beri üyesi olduğu Avrupa Farmakope

Komisyonu'na gönderilmiş ve "Standard Terms List" de Türkçe olarak yayımlanmıştır. Ancak 2556 İngilizce terimin Türkçe karşılıklarının yer aldığı "İlaç ve Eczacılık Standart Terimler Listesi" olarak Sağlık Bakanlığı'nca yayınlanmasına karşın, bu durumun prospektüslere pek yansımadağı görülmektedir.

Ayrıca; Avrupa hasta haklarının geliştirilmesi bildirgesinde - (Amsterdam 28 - 30 Mart 1994); hastanın bilgilendirilme hakları kapsamında, 3. 4. ve 5. maddelere (prospektüslerde kullanılması gereken üslup ve dil) atıfta bulunmaktadır (<http://www.hayad.org.tr/>). Söz konusu maddeler şu ifadeleri içermektedir:

3. Madde: *Bilgilendirme, yalnızca bilgi vermemenin hasta üzerine açık ve olumlu bir etkisinin olacağına inanmak gibi geçerli bir nedenin olduğu zamanlarda kısıtlanabilir.*

4. Madde: *Bilgi, hastanın anlama kapasitesine uygun bir yolla ve yabancı teknik terminoloji kullanımını en aza indirgenerek iletilmelidir. Hasta ortak dil konuşamıyorsa çeviri yapılabilir.*

5. Madde: *Hastalar kesin olarak belirttikleri takdirde, bilgilendirilmeme hakkına sahiptirler.*

2.4. İçerik ve Şekil Bakımından Prospektüsler

Prospektüslerin ilaç kullanıcıları tarafından yeterince anlaşılabilmesi ve ilaç kullanıcılarının dikkat etmesi gereken hususlar şekil ve içerik olarak çeşitli meslek kuruluşları ve Sağlık Bakanlığı'nca belirli kurallar çerçevesinde belirlenmiştir. Buna göre: Tüm ilaç prospektüslerinde bulunması gereken uyarılar: "Fiyat kupürü bulunmayan ambalajları satın almayınız", "Kullanmadan önce prospektüsü okuyunuz", "Beklenmeyen bir etki gördüğünüzde doktorunuza başvurunuz" şeklindedir. Bunun yanında Resmi Gazete'nin 24.4.1991 tarih ve 20851 sayısında prospektüslerde içerik ve şekil bakımından uyulması gereken kurallar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (<http://www.ikev.org/docs/tr/ambalaj%20ve%20etiketleme%20y%C3%B6netmeliği.pdf>):

"Ruhsatın askıya alınması: Madde 25: *Ruhsatlı tıbbi farmasötik ürün ile ilgili olarak, ruhsata esas formül, doz, farmasötik form, ambalaj ve prospektüs bilgilerinde bakanlığın bilgisi ve/veya onayı dışında değişiklik yapılması (Resmi Gazete Yayın Tarihi:2.3.1995-Sayı:22218), durum-lardan birinin tespiti halinde, ürüne ait ruhsat Bakanlıkça askıya alınır.*

Yazılı ambalaj bilgileri: Madde 5: *Yazılı ambalaj bilgileri (prospektüs), ilaçların tanıtılmasını ve gerek sağlık personeli, gerekse tüketicinin doğru ve eksiksiz bir şekilde bilgilendirilmesini, ilacın doğru ve güvenilir bir şekilde kullanılmasını amaçlar.*

Madde 6: Her ilaç, uygun şekilde etiketlenmiş, dış ve iç ambalaj, prospektüs ve gerekiyorsa diğer kullanma materyaline sahip olacaktır.

Madde 15: Prospektüsler aşağıda belirlenen sıraya uygun olarak farmasötik şekil için ayrı düzenlenecektir: "İlacın ismi", "Farmasötik şekli", "Formülü", "Farmakolojik özellikleri", "Endikasyonları", "Kontrendikasyonları", "Uyarılar/önlemler", "Gerekiyorsa çocuklar, gebeler, emzikliler, yaşlılar ve özel durumlar için uyarılar", "BEKLENMEYEN BİR ETKİ GÖRDÜĞÜNÜZDE DOKTORUNUZA BAŞVURUNUZ uyarısı", "Kullanım şekli ve dozu", "Ruhsat sahibinin isim ve adresi", "Ruhsat tarihi ve numarası", "Varsa dağıtıcı, isim ve adresi", "Reçeteli/reçetesiz satılacağına dair kayıt" ve "İlaçların güvenliği konusundaki temel bilgiler, örneğin kontrendikasyonlar, ihtiyatlı olunması gereken durumlar, uyarılar, alınması gereken önlemler ve yan etkiler, ürünün prospektüsüne, kısa ürün bilgisine, yasal ve tıbbi uygulamalara uygun ve tutarlı bir şekilde verilmelidir. "Güvenli" ve "Güvenilir" sıfatı, yeterli nitelikler varsa kullanılmalıdır."

Prospektüsler amaç itibarıyla ilaç kullanıcılarına ilaçtan nasıl yararlanacakları ile ilgili bilgiler vermek için yazılmış tanıtma yazıları olmasına rağmen, prospektüslerin yazım formatı, referans kullanımı ve terminoloji (seviye-düzyer, barier-engel, geri alım-feedback) bakımından amacına hizmet edememektedir. Bir anket çalışması ile desteklenen bu alan araştırması, sorunu ve sorunun boyutunu daha objektif ölçülerle ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Önemi

Dil, insanlar arasında ortak anlaşma aracı sözlerin, sözcüklerin dilbilgisi kurallarının düzgün ve doğru kullanılmasıdır. Toplum çerçevesi, yani "toplum", sadece insanların belli bir alan ve belli bir zaman aralığında bir arada yaşadığı görgül bir olgu değildir. Sonuçta, bunların büyük bir çoğunluğu, belki de hepsi, dil yetisini yaratır ve belli bir iletişim sağlar. Ancak çeşitli kurum ve meslek kuruluşları yazılı ve sözlü anlatımda bu temel unsurlara yeterince özen göstermemektedirler. Meslek kuruluşları ve halk ilişkisinde ortaya çıkan ve iletişimsel eylemde sorun yaratan unsurların başında, bu çevrelerin kullandığı "dil" gelmektedir. Birçok meslek kuruluşu ile çevresi (halk) değişik terimleri kullanan iki ayrı dünyadır. Bu iki dünyanın konuşup yazdığı dil birbirinden farklıdır. Aynı olaylar için farklı terimler kullanırlar. Ülkemizde olduğu gibi değişik ülkelerde de bu meslek kuruluşlarının halktan ayrı bir dil kullanmasının en önemli nedeni bu kuruluşların, işlediği konuların grift olması ve uzmanlaşmanın önem kazanmasıdır. Uzmanların ve meslek kuruluşlarının, dil kullanımındaki bu tutumları, öteki öğelerle birleştiğinde halk arasındaki iletişimsel uçurumun boyutunu daha da büyötmektedir.

Söz konusu sorun sağlık sektöründe daha da belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Özellikle toplumun sağlığını doğrudan ilgilendiren prospektüslerdeki "anlaşılmaz dil" kullanımını da sorununu bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. Bu amaca yönelik olarak yapılan araştırma söz konusu sorunların yaşandığına ilişkin bilimsel verilerin ortaya konulmasına katkı sağlaması ve yapılacak çalışmalara dayanak teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile; ilaç kutularının içinde yer alan ve Türkçe karşılığı; "tarife, tanıtım, bir şeyden nasıl yararlanacağıyla ilgili bilgiler vermek için yazılmış tanıtma yazısı" anlamına gelen prospektüsleri, ilaç kullanıcılarının ne kadar anladıklarının ve bu durumla ilgili olarak karşılaştıkları sorunların ortaya konulması amaçlanmıştır.

3.3. Sayıtlar

İlaç kullanıcıların prospektüsleri anlamada karşılaştıkları zorlukları ortaya koymaya yönelik olarak yapılan bu çalışmada;

- Prospektüslerin anlaşılmasında gelir ve eğitim durumu arasında bir ilişkinin olduğu,
- İlaç kullanıcılarının prospektüsleri anlamadıkları,
- Prospektüslerde anlaşılmasız bir dilin kullanıldığı,
- Prospektüslerin anlaşılmasız jargondan ve gereksiz teknik terimlerden kaynaklandığı,
- Prospektüslerin içerik ve şekil olarak karmaşık bir yapıda oldukları,
- Deneklerden samimi ve doğru yanıtlar alındığı ve elde edilen bulguların diğer ilaç kullanıcıları için örnek ve/veya paralellik gösterebileceği,
- Bu konuda yapılacak detaylı çalışmalara kaynak teşkil edebileceği
- Lokal bir bölge ile sınırlandırılan araştırma sonuçlarının genelleştirilebileceği ve Türkiye ölçeğini yansıtabileceği, varsayımlarından hareket edilmiştir.

3.4. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, Survey modeli uygulanmış ve model yöntemlerine sadık kalınarak anket tekniğine başvurulmuştur (Kaptan 1993:150). Anketin öngörülen

koşullar çerçevesinde (75 bin kişi ile 1 milyon nüfuslu yerleşim yerleri için öngörülen) en az 384 kişiye uygulanması öngörülmüş ve bu mevcuda uymak amacıyla 400 deneğe anket uygulanmıştır (Krejcie and Morgan 1970: 607-610). Bu yöntem ile ilaç kullanıcılarının prospektüsleri okuyup okumadıkları, okunan prospektüslerin ne kadar anlaşılıp anlaşılmadıkları, prospektüslerin anlaşılmamasının nedenleri, prospektüslerin anlaşılmasında eğitim, yaş ve sosyo-demografik gibi özelliklerin et-kileri konularında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle anket uygulamasının geribildirim (feedback) özelliği göz önünde bulundurulmuştur.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma anketi 21. 12. 2005 / 25. 12. 2005 tarihleri arasında Elazığ ilinde uygulanmış ve yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Bilinirlik araştırması sırasında uygulanan anketlerle ilaç kullanıcılarının prospektüslere ilişkin her türlü bilgi, ilgi ve alakaları ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler frekans dağılımları ve yüzdelikleri hesaplanarak tablollaştırılmıştır. Bu işlemler yapılırken herhangi bir hazır program kullanılmamış ve klasik yöntemle çözümlene yoluna gidilmiştir.

3.6. Evren ve Örneklem

Evren: Bu araştırma için Elazığ ili, Türkiye'de ki ilaç kullanıcıları için pilot bölge olarak seçilmiştir. Dolayısıyla; araştırmanın evrenini, Elazığ ili oluşturmaktadır.

Örneklem: Seçtiğimiz örneklem grubun, çalışmanın temsil niteliğini arttırması için, farklı gelir ve statü düzeyini temsil etmesi açısından kota yöntemi uygulanarak üç farklı çalışma noktasında katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın örneklem gruplarını, Fırat Üniversitesi Araştırma Hastanesi (üst katman), Elazığ Sosyal Sigortalar Hastanesi (alt katman) ve Elazığ ili merkezinde yer alan eczaneler (orta katman) oluşturmaktadır. Anket uygulaması için Random (şans-kura) yöntemi uygun bulunmuş ve tabakalama yöntemi gereğince katılımcılar rasgele seçilmiştir (Kaptan 1993:120-122).

3.7. Sınırlılıklar

Bu araştırmada, seçilen örneklem grubu içerisinde 18 yaş ve üstü deneklere uygulanması, bu grubun sadece Elazığ ili merkezine sınırlı tutulması ve deneklerin en az okuma yazma bilir kişilere uygulanması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3.8. Verilerin Toplanması

Anket uygulamasında, araştırmanın amacına yönelik olarak, Elazığ ilinde üç ayrı noktada; eczane girişlerinde, eczaneden ilaç alan ilaç kullanıcılarına anketler verilmiş ve katılımcı olmaları istenmiştir. Katılımcılara anketler tek tek verilmiş ve doldurdukları anketler anında toplanmıştır. Anket uygulaması esnasında yüz yüze

görüşme tekniğiyle daha sağlıklı veriler elde edileceğinden, soruların net anlaşılmasını sağlamak amacıyla gerekli görülen yerlerde deneklere herhangi bir yönlendirme olmaksızın sondajlama yapılmıştır. Katılımcıların, anketi objektif ve tereddütten uzak bir şekilde cevaplamalarını sağlamak üzere kimlik bilgilerini alınmamıştır.

4. Araştırma Sonuçları

4.1. Verilerin Çözümü (Anket Sonuçları Ve Değerlendirilmesi)

Uygulanan anketin sonucunda elde edilen bulgular göre deneklerin demografik özellikleri ise şu şekildedir:

Toplam denek sayısı 400'dür. Bunlardan 239'u (%59.75) erkek, 161'si (%40.25) bayandır. Ankete katılan örneklem grubunun büyük bir çoğunluğu 18-25 yaş grubundan oluşmaktadır (138 kişi - % 34.5). 26-35 yaş grubuna ait denek sayısı 120 (% 30), 36-45 ve 46-55 yaş gruplarına ait denek sayısı 61 (% 15.25) ve 56 yaş ve üstü grubuna ait denek sayısı ise 20'dir (% 5).

Örneklem grubuna uygulanan ankette; 168 kişinin (% 42) üniversite öğrencisi veya mezunundan oluştuğu görülmektedir. Frekans aralıklarının büyüklüğüne göre bu dağılımı; 98 kişi (% 24.5) ile lise mezunları, 58 kişi (% 14.5) ile ilkokul mezunları, 32 kişi (% 8) ile ortaokul mezunları takip ederken, 22'ser kişi ile (% 5.5) okur-yazar ve lisansüstü öğrenim durumuna ait denekler daha sonra gelmektedir.

Ankete katılanların büyük bir çoğunluğunu 216 kişi (% 54) ile 500 YTL ve altı aylık gelire sahip örneklem grubu oluştururken; bunu 141 (% 35.25) kişi ile, 501 - 1000 YTL aylık gelire sahip olanlar, 35 kişi ile (% 8.75) 1001 - 2000 YTL aylık gelire sahip ve 8 kişi (% 2) 2001 YTL ve üstü aylık gelire sahip olanlar gelmektedir.

Ankete katılanların büyük oranının genç nüfustan oluşması (okuduğunu anlama ve algılayabilme), üniversite öğrencisi veya üniversite mezunu olmaları ve gelir düzeylerinin belli bir oranda olması araştırmanın hipotezlerinin doğrulayabilmesi açısından objektif olarak değerlendirilebilir. Ankete katılan deneklere yöneltilen soruların sonuçları tablo haline dönüştürülmüş ve sonuçlar frekans ve yüzdeler şeklinde özetlenerek yorumlanmıştır. Elde edilen verilerin tablolaştırılmış sonuçları ve rakamsal yorumları şu şekildedir:

Tablo 1: Deneklerin devamlı (Periyodik) ilaç kullanıcısı olup olmadıklarına ilişkin veriler

	F	%
Evet	181	45.25
Hayır	219	54.75
Toplam	400	100

Deneklerin periyodik ilaç kullanıcısı olup olmadığını belirlemek amacıyla yöneltilen sorudan deneklerin 181'inin (% 45.25) devamlı ilaç kullanıcısı, 219'unun ise (% 54.75) devamlı ilaç kullanıcısı olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 2: Kullanılan ilaç prospektüslerini okunup okunmadığına ilişkin veriler

	F	%
Evet	329	82.25
Hayır	71	17.75
Toplam	400	100

Reçeteli veya reçetesiz satılan ve/veya kullanılan ilaçların, ilaç kullanıcıları tarafından okunup okunmadığını ortaya koymak üzere yöneltilen soruya; deneklerin 329'u (% 82.25) prospektüsleri okuduklarını; 71'i ise (% 17.75) prospektüsleri hiç okumadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3: Prospektüsleri anlaşılıp anlaşılmadığına ilişkin veriler

	F	%
Evet	57	17.3
Hayır	272	82.7
Toplam	329	100

Kullandığı ilaçların prospektüslerini okuduğunu belirten 329 kişinin cevap verdiği bu soru aynı sayı üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre; deneklerin 57'si (% 17.3) okudukları prospektüsleri anladıklarını dile getirirken; 272'si (% 82.7) ise anlamadıklarını ifade etmişlerdir. Genel hatları ile değerlendirildiğinde bu sonuçlarla manidar verilere ulaşıldığı söylenebilir.

Tablo 4: Prospektüslerin anlaşılmama nedenlerine ilişkin veriler

	F	%
Dil	224	82.3
Terminoloji	36	13.3
Uzun metin	12	4.4
Toplam	272	100

Okuduğu prospektüsleri anlamayan 272 kişiye, neden anlamadıklarını belirlemek üzere yöneltilen açık uçlu soruya deneklerin 224'ünden (%82.3) "Ağır dil" ve "Türkçe kelimelerin az olması" gibi cevaplar alınmış ve "Dil" başlığı altında toplanmıştır. Katılımcıların 36'sı "Terminoloji" ve "Latince kelimelerin kullanılması" gibi gerekçeleri öne sürmüş ve bu durum "Terminoloji" başlığı altında değerlendirilmiştir. Katılımcıların 12'si ise (% 4.4) metnin uzun olduğuna dikkat çekmişlerdir. Örneklem grubun % 100' ü prospektüsleri anlayamamalarının nedenini

kullanılan dil, başka bir deyişle terminolojiye ve metnin uzun olmasına bağlamışlardır.

Tablo 5: Prospektüslerin hangi kısımlarının özellikle okunduğuna ilişkin veriler

	F	%
Endikasyonları	166	23.6
Kontendikasyonları	25	3.5
Farmalojik özellikleri	29	4.1
Kullanım şekli ve dozajı	211	30
Yan etkileri	240	34.1
Hepsi	31	4.7
Toplam	702	100

Ankete katılan katılımcıların prospektüste yer alan bölümlerden hangisini ve/veya hangilerini özellikle okuduklarını ve prospektüslerde yer alan uyarı ve yönlendirmelere yaklaşım tarzlarını anlamaya yönelik sorulan bu soruya katılımcıların birden fazla şık işaretleme şansı tanınmıştır. Buna göre; örneklem grubun frekans aralığına göre en fazla okumaya özen gösterilen bölüm "Yan etkileri" kısmıdır (240 kişi - % 34.1). Bunu "Kullanım şekli ve dozajı izlerken" (211 kişi - %30), sıralama şu şekilde devam etmektedir: "Endikasyonlar" (166 kişi - % 23.6), "Hepsi" (31 kişi - % 4.7), "Farmakolojik özellikler" (29 kişi - % 4.1) ve "Kontendikasyonlar" (25 kişi - % 3.5). Bu verilere göre katılımcıların % 95.3'lük bir kesiminin prospektüslerin bir kısmını okudukları, ancak; % 4.7'lik bir kesiminin tamamını okuduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: Prospektüslerin ilaç kullanıcılarına hitap edip etmediğine ilişkin veriler

	F	%
Evet	69	17.25
Hayır	331	82.75
Toplam	400	100

Bu soruya katılımcıları büyük bir çoğunluğu (331 kişi - % 82.75) prospektüslerin ilaç kullanıcılarına hitap etmediğini belirtirken, prospektüslerin ilaç kullanıcılarına yönelik olduğunu düşünenlerin oranı ise sadece 69 kişidir (% 17.25).

Tablo 7: Tıp terimlerinin Prospektüslerde yer verilmesinin doğruluğuna ilişkin veriler

	F	%
Evet	75	18.75
Hayır	325	81.25
Toplam	400	100

Prospektüslerde yer alan tıp terimlerinin kullanılmasını doğru bulmayanlar, ankete katılanların büyük bir oranını oluşturmaktadır. Buna göre, prospektüslerdeki tıp terimlerini gereksiz bulanların ve bunun zararlı olduğunu düşünenlerin oranı 325 kişi (% 81.25) iken, kullanılan tıp terimlerinin gerekli olduğunu düşünenlerin oranı ise sadece 75 kişidir (%18.75).

Tablo 8: Beklenmeyen bir etkiyle karşılaşıldığında nasıl bir tepki verildiğine ilişkin veriler

	F	%
Doktoruma danışırım	286	71.5
Eczacıya danışırım	24	6
Prospektüsü okurum	77	19,25
Diğer	13	3.25
Toplam	400	100

Tüm prospektüslerde; "Beklenmeyen bir etkiyle karşılaştığınızda doktorunuza başvurunuz" uyarısı yer almaktadır. Bu soruyu cevaplayan deneklerin 286'sının (% 71.5) uyarıyı dikkate aldıkları gözlemlenirken, "Eczacıya danışırım", "Prospektüsü okurum" ve "Hiçbir şey yapmam" gibi değişik cevapların oranı ise 114 kişidir (% 28.5).

Tablo 9: Eczaneler dışında (reçetesiz) açık yerlerde de satılabilen Panalgine ağrı kesici, ateş düşürücü ilaç prospektüsünün Endikasyonları ve Kontrendikasyonları kısmının yer aldığı aşağıdaki metnin ne kadarını anlaşıldığına ilişkin veriler

ENDİKASYONLARI: Panalgine, nevrалjilerde, baş, diş, siyatik ve romatizma ağrılarında, dismenorede, osteoaritte, kulak ağrılarında, ağrıyı keser, ateşi düşürür.

KONTRENDİKASYONLARI: Preparatın bileşiminde bulunan herhangi bir maddeye hassasiyeti olan kişilerde ve akut porfiride kullanılmamalıdır.

	F	%
Hiçbir şey anlamadım	65	16.25
Birazını anladım	290	72.5
Tamamını anladım	45	11.25
Toplam	400	100

Bu soruda katılımcılar için rastgele seçilen ve reçetesiz olmasına dikkat edilen herhangi bir ilaç markasının prospektüsünü deneklerin ne kadar anladığı araştırılmıştır. Buna göre deneklerin 65'i (% 16.25) okuduğu metinden hiçbir şey anlamadığını, 290'ını (% 72.5) birazını, 45'i ise (% 11.25) tamamını anladığını belirtmişlerdir. Bu bulgulara göre; ilaç kullanıcılarının sadece % 11.25'lik kesiminin prospektüs metinlerini anlayabildikleri, buna karşın % 88.75'lik gibi büyük bir kes-

iminin ise bu metinleri anlayamadıkları söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

İlaç kullanıcılarının prospektüsleri okuma alışkanlıkları ve okurken anlamada karşılaştıkları zorlukları tespit etmeye yönelik olan bu araştırmada; 18 yaş üstü grubundan seçilen ve en az okur-yazar olma koşulunu sağlayan toplam 400 denek grubuna anket uygulanmıştır.

Deneklerin ilaç kullanıcısı olup olmadığını tespit etmek üzere yöneltilen sorunun neticesinde katılımcıların yarısına yakınının periyodik olarak ilaç kullanıcısı olduğu belirlenmiştir (Tablo 1). Toplumun önemli bir oranının ilaç bağımlısı olması bu sonuçlara göre manidar bir veri olarak değerlendirilebilir.

Reçeteli veya reçetesiz satılan ve/veya kullanılan ilaçların, ilaç kullanıcıları tarafından okunup okumadığını ortaya koymak üzere sorulan soruda; % 82.25'lik oranının prospektüsleri okudukları şeklindeki bir sonucuna ulaşılması (Tablo 2), toplumdaki ilaç kullanıcılarının neyi, nasıl ve niçin kullandıkları konusundaki pozitif anlamdaki duyarlılıklarını ortaya koyması açısından önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Ancak yazılanları anladıklarını dile getirenlerin oranının oldukça düşük olması manidardır (Tablo 3). Bu verilerle; ilaç kullanıcıların prospektüsleri okudukları, ancak anlamadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile; "prospektüsleri okuyoruz, ancak anlamıyoruz" veya "prospektüsler anlaşılacak üzere yazılan metinlerdir". Ulaşılan bu sonuç araştırmanın planlanma aşamasında ortaya konulan sayıtlılarda belirtilen "ilaç kullanıcıları prospektüslerde yazılanları anlayamamaktadırlar" hipotezini de doğrulamaktadır.

Prospektüslerde yazılanların anlaşılır olmamasının nedeni kullanılan "ağır dil" etkenine (Tablo 4) ve Türkçe kelimelerin az olmasına dayandırılabilir. Kullanılan jargon veya tıbbi terminoloji ve Latince kelimelerin kullanılması gibi gerekçeler de metinlerin anlaşılmasındaki etkenler olarak görülmektedir. İlaçların bağımlılar tarafından nasıl kullanılacağına dair açıklayıcı bilgileri içermesi gereken prospektüslerin kullanıcılar açısından anlaşılabilir bir dille veya jargonla yazılması yine temel hipotezi doğrulamaktadır. Bu bulgularla; hastaların sağlıklarının da olumsuz yönde etkilenebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Okuyucuların "yan etkiler", "kullanım şekli" ve "dozajı" gibi Türkçe başlıkları okuma sıklığı (Tablo 5) ile kullanılan kelimelerin Türkçe olmaları arasındaki doğru yöndeki korelasyon dikkat çekmektedir. Bu veriler; halkın kullandıkları ilaçların yan etkilerinden çekindikleri veya hassasiyet gösterdikleri, ancak ilaç metinlerinin anlaşılabilir olmaları nedeniyle okumaya gerek görmedikleri şeklinde değerlendirilebilir. Zira prospektüslerin ilaç kullanıcılarına hitap etmediği sonucuna ulaşılması da (Tablo 6) bu savı desteklemektedir. Bu bulgular prospektüslerin ilaç kutularına konulma amacıyla paradoksal bir durum arz ettiğini göstermektedir. Diğer bir söyleyişle bu durum; prospektüslerin yazılma amacı ile kullanım amacı açısından

çeliştiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın başında ortaya konulan "Prospektüslerde kullanılan dil ağırdır" hipotezinin prospektüslerde yer alan tıp terimlerin kullanılmasının doğru bulunması bulgusuyla desteklenmesi (Tablo 7) manidardır. Bu veriler ilaç kullanıcılarının; "Prospektüsler daha anlaşılabilir bir şekilde yazılmalıdır" şeklindeki taleplerini içerdiği ve ilgililere bir mesaj niteliği taşıdığı söylenebilir.

Deneklerin büyük bir oranının "beklenmeyen bir etkiyle karşılaştığınızda, doktorunuza başvurunuz" uyarısını dikkate almaları (Tablo 8) bu çalışmada öngörülen savın doğrulanması bakımından önem arz etmektedir. İlaç kullanıcıları açısından da olumlu bir davranış olarak değerlendirilebilecek bu sonuç, prospektüslerdeki kelimelerin Türkçe ve anlaşılır olmalarının ilaç kullanıcıları tarafından ne ölçüde dikkate alındığını göstermesi açısından da önemlidir. Yine prospektüslerde yer alan ve kullanıcılar için yaşamsal önem arz eden Endikasyon ve Kontrendikasyon kısımlarının örneklem grubu tarafından anlaşılıyor olmaması (Tablo 9) temel hipotezimizi doğrulamaktadır. Bu bulgular ışığında; "prospektüsler anlaşılmamak üzere yazılan metinlerdir" şeklindeki araştırmanın temel hipotezinin desteklendiği söylenebilir.

Özetle; araştırmanın giriş bölümünde sunulan;

a-Prospektüslerin anlaşılmamasında gelir ve eğitim durumu arasında bir ilişkinin olduğu,

b-İlaç kullanıcılarının prospektüsleri anlamadıkları,

c-Prospektüslerde anlaşılmaz bir dilin kullanıldığı,

d-Prospektüslerin anlaşılmamasının nedeninin jargondan kaynaklandığı,

e-Prospektüslerin içerik ve şekil olarak karmaşık bir yapıda oldukları, hipotezlerinin doğrulandığı görülmüştür. Sonuçta, teknik terminoloji kapsamında değerlendirilebilecek jargon unsuru 3 değişik tanımda ve kullanım alanında karşımıza çıkmaktadır: (a) Karışık ve anlamsız biçimde kullanılan bir dil, (b) Teknik terminoloji ya da özel bir grubun kullandığı bir dil ve (c) gizemli ve çoğunlukla dolaylı ve uzun cümlelerden oluşan bir dil.

Kuşkusuz zaman zaman özel terminolojik bir dil kullanılmak zorunlu olabilir. Bazen bu dili kullanmak çok gerekli de olabilir. Ancak araştırmanın sonucunda prospektüslerde kullanılan terminolojinin taraf okuyucu kitlesi açısından yeterince anlaşılmadığı gerçeğini ortaya koymuştur. Diğer bir ifade ile; ilaç kullanıcılarına ilaçtan nasıl yararlanacaklarıyla ilgili bilgiler vermek için yazılmış tanıtma yazıları olan prospektüsler, yazım formatı, referans kullanımı ve terminoloji (seviye-düzye, bariyer-engel, geri alım-feedback) bakımından amacına hizmet edememektedir.

Araştırma kapsamında belirlenen örneklem grubundan alınan sonuçlar, bu geribildirimi ortaya koymuştur. Türk dil bilgisinde uzun araştırma ve gözlemler, deneyler sonucu ortaya konulan işlek, kolay anlaşılır ve akıcı cümle yapısı pek çok kişisel üslup maskesi altında bozulmaktadır (Ağca 2003: 142). Bu sorun kapsamında, genellikle teknik içeriğe sahip olan prospektüsler, ilgilenenlerin her sorusuna cevap verecek tarzda hazırlanmamakta, ilgililerin prospektüslerin ilaçla ilgili özelliklerini doğru değerlendirebilmeleri yönünde de kuralların yer aldığı bu yazılar, sade, anlaşılır olmadığı gibi, içeriği teknik terimlerle dolu, sade bir vatandaşın anlayabileceği yapıdan uzaktırlar.

Sonuç olarak; bu araştırmaya temel teşkil eden hipotezde iddia olarak ortaya konulan "prospektüslerde anlaşılmaz bir jargon kullanılıyor" varsayımının bütünsel olarak doğrulandığı görülmektedir. Elde edilen bulgular, doğruluğu aslında toplumun bütün kesimlerinde bilinen bir gerçeğin bilimsel ölçütlere dayalı olarak da ortaya konulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla toplumun sağlığını doğrudan ilgilendiren prospektüslerin doğru, sade ve anlaşılır bir şekilde yazılması yasal bir zorunluluk olmasına ve kullanılacak terminolojiye bir standart getirilmesine rağmen kurallara uyulmadığı bu araştırmayla ortaya çıkmıştır. Diğer bir perspektiften baktığımızda; prospektüslerdeki jargondan ötürü yanlış dozaj veya kullanımdan kaynaklanan mağduriyetlerin yaşanmış olabileceğini de söylemek mümkündür.

Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bulgular, ilaç üreticilerine önemli bir sorumluluğun ve yükümlülüğün düştüğünü de göstermektedir. Araştırmanın giriş bölümünde vurgulandığı üzere; Türkiye'nin de 1993'den beri üyesi olduğu Avrupa Farmakope Komisyonu'nca (Standard Terms List) Türkçe olarak yayımlanan 2556 İngilizce terimin Türkçe karşılıklarının yer aldığı "İlaç ve Eczacılık Standart Terimler Listesi" indeki kurallara, ilaç üreticilerinin genellikle uymadıkları bilinmektedir. Halkın sağlığını doğrudan etkileyen bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından önlemler alınması gerektiği böylece ortaya çıkmaktadır. Prospektüslerin, ilaç kullanıcılarının anlayabileceği standart bir dil düzeyine indirilmesi, mümkün olduğunca mesleki (tıbbi) terminolojiden kaçınılması ve daha açıklayıcı bilgilerin verilmesi gerekmektedir. Bu zorunluluk zaten Avrupa Hasta Haklarının Geliştirilmesi Bildirgesi'nin 3. 4. ve 5. maddelerinde de "Hastanın Bilgilendirilme Hakları" kapsamında yer almaktadır.

Kaynakça:

- Achard, Pierre (1993). **Dilsel Toplumbilim**. Çev., Deniz Kırmısoy. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağca, Hüseyin (2001). **Sözlü ve Yazılı Anlatımda Türkçe'nin Kullanımı**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Aksan, Doğan (1998). **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**. Ankara: Semih Ofset Yayıncılık.
- Bülbül, A. Rıdvan (2000). **Yazılı Anlatım ve Yazı Türleri**. Ankara: Nobel Yayınları.
- <http://www.hayad.org.tr/>, 19.10.2005.
- <http://journals.tubitak.gov.tr/kitap/maknasyaz/Bolum28.pdf>, 26.9.2005.
- <http://www.karatekin.net/kompozisyon/2anakonular%5Cbae.html>, 12.12.2005.
- Kaptan, Saim (1993). **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**. Ankara: G.Ü. Eğt. Bil. Yay.
- Kazancı, Metin (1997). **Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler**. Ankara: Turhan Yayınları.
- Krejice and Morgan (1970). "Determining Sample Size for Research Activities." **Educational and Psychological Measurement**.
- Martinet, Andre (1985). **İşlevsel Genel Dilbilim**. Çev., Berke Vardar. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- <http://membres.lycos.fr/cpehlivanoglu/yukleme/yabanci%20kelimelere%20karshiliklar.pdf>, 3.11.2005.
- <http://www.metu.edu.tr/home/wwwadt/images/images/dusunce.pdf>, 18.01.2006.
- Resmi Gazete Yayını: 24.4.1991 Sayı: 20851, <http://www.ikev.org/docs/tr/ambalaj%20ve%20ve%20y%C3%B6netmeligi.pdf>, 19.10.2005.
- http://www.saglik.gov.tr/extras/birimler/iegm/standart_terim.pdf, 7.11.2005.

http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.ASP?kelime=jargon, 15.12.2005

http://tdk.org.tr/tdksozluk/sozbul.ASP?kelime=Prospekt%FCs&submit1=Ara,
15.12.2005

Vardar, Berke (1982). **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**. Ankara: TDK Yayınları.

Yengin, Hülya (1996). **Medyanın Dili**. İstanbul: Der Yayınları.

